

Dr.Viral B. Jadav, Prakash College of Education, Ahmedabad

MAXIMS OF TEACHING

અધ્યાપન સૂત્રો

□ અધ્યાપનનો અર્થ :-

□ અધ્યાપન એટલે શીખવવું અથવા શીખે તેમ કરવું.

અધ્યાપન

- પહેલા
- “સોટી વાગે ચમ ચમ - વિદ્યા આવે ધમ ધમ”

- પેસ્ટોલોજી :- There should be no difference between the school and home.
- જહોન ડ્યૂઈ :- The child should learn through action.
- ફોબેલા :- Rigid discipline and traditional formality for the school atmosphere must be given up to develop the dynamic and active qualities of the child.
- ફોબેલા શિક્ષકને માળી સાથે સરખાવ્યો છે.

- મારીયા મોન્ટેસરી :- Every stupid child and every stupid man is the product of discouragement.
- રુસો :- Child should have the freedom to behave and develop naturally.
- સોક્રેટીસ :- I never teach, I create only the situation and environment in which my students can learn.
- આઈનસ્ટાઈન :- He is the best teacher who does not teach but try to make his students to learn.

□ કેન્દ્ર બિન્દુ વિદ્યાર્થી, વય-કક્ષા-રસ-અભિરુચિ,
શક્તિઓ, અભિયોગ્યતા, વલણો, તત્પરતા, વગેરેને
ધ્યાનમાં લઈ વ્યક્તિગત તફાવતો અનુસાર શિક્ષણ
આપવાનું ચલણ વધ્યું.

અધ્યાપનનો સામાન્ય અર્થ :-

□ “વિદ્યાર્થીઓનાં વર્તનમાં પરિવર્તન લાવવાના હેતુથી અધ્યાપન પ્રક્રિયાનું આયોજન અને અમલીકરણ કરવામાં આવે છે.”

- ક્લાર્ક

□ “અધ્યાપન એ ઉદ્દેશ નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ છે.”

— સ્મિથ

અધ્યાપન સૂત્ર એટલે શું ?

□ સૂત્ર :- ઓછામાં ઓછા શબ્દોમાં વધારેમાં વધારે સમૃદ્ધિ પ્રગટ કરવાની ભાષાકીય રીત એટલે સૂત્ર.

अध्यापन सूत्रो

□ सूत्रात्मक भाषामां व्यक्त थये। शिक्षणा सत्यो

अेटि अध्यापन सूत्रो

□ સૂત્રો એ નિયમ કે કાયદો નથી. તેનો
પાયો અનુભવ, વિચાર અને
નિરિક્ષણ છે, પ્રયોગ નથી.

□ સૌ પ્રથમ હબોર્ટ સ્પેન્સર નામના
કેળવણીકારે તેમના “એજ્યુકેશન” નામના
પુસ્તકમાં અધ્યાપન સૂત્રો રજૂ કર્યા.
ત્યારબાદ ડૉ. વેલ્ટન અને ડૉ. ક્વીકે તેમનું
સ્પષ્ટીકરણ કરી વ્યવહારિક બનાવ્યા.

અધ્યાપનના સૂત્રોનું મહત્વ :-

- પાઠ આયોજન કરવામાં માર્ગદર્શક
- અધ્યાપન પદ્ધતિનો અભિગમ પસંદ કરવામાં મદદગાર

અધ્યાપનના સૂત્રોનું મહત્વ :-

- અભ્યાસક્રમના મુદ્દાઓની અસરકારક રજૂઆત માટે ઉપયોગી
- નૂતન પ્રયુક્તિઓની વિચારણાસરણીના અમલીકરણમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે.

□ શિક્ષણમાં મનોવિજ્ઞાનની ઉપયોગીતા સૂત્રો દ્વારા
ખ્યાલ આવે છે.

□ શિક્ષણનું વ્યવહારિક જ્ઞાન-સૂઝ મેળવવા માટે
સૂત્રો માર્ગદર્શક છે.

□ શિક્ષણ કાર્યને સરળ, સુગમ, સફળ અને અર્થપૂર્ણ બનાવવા માટે સહાયરૂપ નીવડે છે.

અધ્યાપન સૂત્રો :-

- ૧. જ્ઞાતથી અજ્ઞાત તરફ
- ૨. મૂર્તથી અમૂર્ત તરફ
- ૩. સરળથી સંકુલ તરફ
- ૪. અચોક્કસથી ચોક્કસ તરફ
- ૫. પૃથ્થકરણથી સંયોજન તરફ
- ૬. વિશિષ્ટ પરથી સામાન્ય
- ૭. સમગ્રથી અંશ તરફ
- ૮. આગમનથી નિગમન તરફ
- ૯. અનુભવજન્ય થી બુદ્ધિગમ્ય

૧. જ્ઞાતથી અજ્ઞાત તરફ

- ઉદાહરણ
- ભાષા શિક્ષક પરિચિત વાર્તા કે કાવ્યનો આધાર
- ગણિત - ઘરવપરાશની વસ્તુના આકાર - ભૂમિતિ
- ભૂગોળ- ગામની ભૂગોળ - રાજ્યની ભૂગોળ
- વિજ્ઞાન – કેમેરાની રચના – આંખની રચના

ઉપયોગીતા

- નવું શીખવું સરળ
- જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વચ્ચે સેતુની રચના
- તત્પરતા વધે ★ રચ અને રુચિ વધે
- જ્ઞાનાત્મક અને સંવેદનાત્મક શીરે સંબંધ

૨. સરળથી કઠિન તરફ :-

- ઉદાહરણ
- રાજકરતાનું જીવન – રાજનીતી
- ગણિત – સરવાળાથી ગુણાંકન
- વિજ્ઞાન કુગ્ગા પરથી રેકેટ ઉડ્યન
- શાહીની ટોટી અને જળશોષક પંપની રચના

ઉપયોગીતા

- રજૂઆત મનોવૈજ્ઞાનિક
- શિખવા પ્રત્યેનું વલણ હકારાત્મક
- સમજ વિકસે ★ રસ અને રુચિ વધે
- વિદ્યાર્થીની શક્તિ મર્યાદાને ન્યાય મળે

૩.મૂર્ત પરથી અમૂર્ત તરફ જવું

- ઉદાહરણ
- આંગળીના વેઢાથી ગણતરી
- ચાર્ટનો , નમૂનાનો, નકશાનો ઉપયોગ

ઉપયોગીતા

- પાયાના ખ્યાલો સ્પષ્ટ બને
- અમૂર્ત વિચાર શક્તિ વિકસે
- લાંબા સમય સુધી યાદ રહે.
- રસ અને રુચિ વધે
- વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય.

૪.વિશિષ્ટ પરથી સામાન્ય તરફ જવું.

- ઉદાહરણ
- ઉદાહરણો પરથી સામાન્ય નિયમ તારવવા.
- ગણિત - ઘાતાંકના નિયમો, ગણ, સાદુ વ્યાજનું સૂત્ર, સમાંતર શ્રેણી જેવા ખ્યાલો વિકસાવવા માટે

□ વિજ્ઞાન, તાપમાન અને કદ વચ્ચેનો સંબંધ,
વિદ્યુતપ્રવાહ અને વોલ્ટેજ વચ્ચેનો સંબંધ
ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ, ન્યૂટનના ગતિના
નિયમો, ઝડપના નિયમો

□ ભાષા – જોડણીના નિયમો, અલંકાર
તથા છંદની ઓળખ

ઉપયોગીતા

- ઉદાહરણો પરથી સામાન્યીકરણ કરવાની શક્તિ વિકસે.
- આ રીતે મેળવેલા જ્ઞાન ચિરંજીવી બને
- ઉંડાણપૂર્વકની સમજ વિકસે
- વિષય પ્રત્યે સમજ વિકસે

પ.સમગ્ર પરથી અંશ તરફ જવું

- કાવ્ય શિક્ષણ: સમગ્ર કાવ્યના જ્ઞાન પછી પંક્તિઓનું સ્પષ્ટિકરણ
- ભાષામાં વ્યાકરણ પરથી મૂળાક્ષર પર જવું

ઉપયોગીતા

- વિદ્યાર્થી સમગ્રતાનો અનુભવ કરે જેથી ભવ્યતાનો આનંદ મળે
- આ રીતે મેળવેલું જ્ઞાન મનોવૈજ્ઞાનિક હોવાથી અસરકારક બને
- વિષયવસ્તુની વિશદ જાણકારી કે સમજ મેળવે.

૬. પૃથ્થકરણ થી સંયોજન તરફ :-

□ ભૂમિતિમાં પ્રમેયની સાબિતી માટે

□ કાવ્યશિક્ષણમાં કાવ્યની વિગતવાર

સમજ, તેમજ શબ્દ ચિત્ર, છંદ, અલંકાર,

વગેરેનું પૃથ્થકરણ અને ખૂબીઓ

ઉપયોગીતા

- મેળવેલું જ્ઞાન નિશ્ચિત સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ બને
- પૃથ્થકરણ શક્તિ વિકસે
- સંયોજકરણ શક્તિ વિકસે
- વિદ્યાર્થી પ્રાપ્ત માહિતી પરથી સમસ્યાનો ઉકેલ મેળવવા સક્ષમ બને.

૭. અચોક્કસ થી ચોક્કસ તરફ

- સંકલ્પનાની સમજ જેમ કે પક્ષી, ઝાડ, પ્રાણી વગેરે પરથી સ્પષ્ટ ઓળખ પર જવું.
- વિષયવસ્તુના કઠિન ખ્યાલો

ઉપયોગીતા

- વિદ્યાર્થીની સમજ ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ બને.
- નવું મેળવવાની જીજ્ઞાસાવૃત્તિ વધે
- કોઈપણ બાબતને અંધશ્રદ્ધાથી ન સ્વીકારતા ખાતરી કરી ચકાશે.

૮.અનુભવજન્ય થી બુદ્ધિગમ્ય તરફ

- ભીના વાળ કે કપડાનું સૂકવવું, તેના પરથી બાષ્પીભવન
- રેતી અને માટી સરખા તાપમાનમાં અલગ અનુભવાય આ પરથી મંદવાહક અને સુવાહકની સમજ.

ઉપયોગીતા

- અમુક વિચારવાની શક્તિ વિકસે.
- તર્ક શક્તિ વિકસે
- અનુભવ એ જ્ઞાનનો પાયો છે એવું સમજે.
- મેળવેલા જ્ઞાન સમજાપૂર્વકનું અને ચોક્કસ બને
- અનુભવજન્ય તર્કના પરિણામે જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધા બેસે

૯.આગમનથી નિગમન તરફ જવું.

ઉપયોગીતા

- વિશિષ્ટથી સામાન્યના બધા જ કાયદા
- વિદ્યાર્થીઓ સક્રિય બને છે.
- વિદ્યાર્થીઓમાં ચિંતન ચોક્કસાઈ અને એકાગ્રતા જેવા વિકસે છે
- નિયમો જાતે તારવીને ઉપયોગ કરે છે માટે યાદ રહે છે.

૧૦. મનોવૈજ્ઞાનિક થી તાર્કિક તરફ જવું

- ભાષામાં પહેલા શ્રવણ અને કથન પછી
લિખન કલાનો વિકાસ

ઉપયોગીતા

- વિદ્યાર્થીઓની જરૂરીયાત સંતોષાય, શિક્ષણ રસપ્રદ બને
- શિક્ષણકાર્ય બોજારૂપ ન બનતાં અર્થપૂર્ણ બને

Sva^yay

- ૧. અધ્યાપન સૂત્ર એટલે શું ?
- ૨. અધ્યાપન સૂત્રોમાં મનોવિજ્ઞાનની ભૂમિકાવાળા કોઈપણ બે સૂત્રોના નામ જણાવો.
- ૩. અધ્યાપન સૂત્રો કોણે રજૂ કર્યા હતા?
- ૪. અધ્યાપન સૂત્રોનું સ્પષ્ટીકરણ અને વ્યવહારીક સ્વરૂપ કયા શિક્ષણ શાસ્ત્રીએ આપ્યું છે?

Reference

- Principles and Techniques of Teaching and learning: Satishprakash S.Shukla, Agrawal Publication, Agra
- Technology of Teaching and Essentials of Teaching learning: Khanna A. D. and others, Doaba Publication, Delhi

Contact Details

- Dr.Viral B.Jadav
- Assistant Professor
- Prakash College of Education
- Mo.9033229855
- Email:viral_b_j@yahoo.co.in

Thank you